

## Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 1 (1977)



### Δείγματα δημοτικής μουσικής από την Ιωνία σε δίσκους του 1930

Μάρκος Φ. Δραγούμης

doi: [10.12681/deltiokms.178](https://doi.org/10.12681/deltiokms.178)

Copyright © 2015, Μάρκος Φ. Δραγούμης



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

### Βιβλιογραφική αναφορά:

Δραγούμης Μ. Φ. (1977). Δείγματα δημοτικής μουσικής από την Ιωνία σε δίσκους του 1930. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 1, 267–287. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.178>

## ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΩΝΙΑ ΣΕ ΔΙΣΚΟΥΣ ΤΟΥ 1930

του Μάρκου Φ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ

Είναι γνωστό ότι η πρώτη συστηματική και έκτεταμένη ήχογράφηση της δημοτικής μας μουσικής με συμμετοχή λαϊκών μουσικών απ' όλες σχεδόν τις επαρχίες της χώρας μας κι από τόν προσφυγικό έλληνισμό έγινε στην Αθήνα τὸ 1930 - 1 ἀπὸ τὸ Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο (ΜΛΑ) πὸν ὀνομαζόταν τότε Σύλλογος Δημοτικῶν Τραγουδιῶν<sup>1</sup>. Ἐμπνευστὲς κι ἐμψυχωτὲς τῆς προσπάθειας αὐτῆς ὑπῆρξαν ἡ Μέλπω Μερλιέ κι ὁ Οὐμβέρτος Περνὸ. Τὸ ἱστορικὸ τῆς ἴδρυσης τοῦ ΜΛΑ, πὸν τώρα εἶναι προσαρτημένο στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, τὸ ἔχει πραγματευθεῖ λεπτομερειακά, ἡ ἴδια ἡ Μέλπω Μερλιέ, ὁ σύζυγός της Ὁκτάβιος Μερλιέ καθὼς κι ὁ γράφων<sup>2</sup>.

Ἴσως ὁ βασικότερος ἀπὸ τοὺς στόχους τοῦ ΜΛΑ ἦταν ἡ διάσωση τοῦ μουσικοῦ πλοῦτου τοῦ προσφυγικοῦ ἁλλητισμοῦ καὶ τῶν νησιῶν μας, πὸν βρίσκονταν τὴν ἐποχὴ τοῦ μεσοπολέμου κάτω ἀπὸ ξενικὴ κατοχὴ. «Ὑστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Μικρασίας», γράφει ἡ Μέλπω Μερλιέ, «καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τῆς Μικρασίας καὶ τῆς Θράκης, ἔπρεπε πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ

---

1. Οἱ πρῶτες ἡχογραφήσεις τῆς δημοτικῆς μας μουσικῆς έγιναν σὲ φωνογραφικοὺς κυλίνδρους ἀπὸ τοὺς Pernot στὴ Χίο (1898 - 9) καὶ τὸν Κ. Ψάχο γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ὡδεῖου Ἀθηνῶν, στὴν Πελοπόννησο (1910) καὶ Κρήτῃ (1911). Τὸ ὕλικὸ τῆς Χίου μὲ καταγραφὰ τῶν κειμένων τὸν Pernot καὶ τῶν μελωδιῶν τὸν Le Flem δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν πρῶτο στὸ «Rapport sur une mission scientifique en Turquie» (Paris 1903). Τὸ ὕλικὸ πὸν μάζεψε ὁ Ψάχος καταγράφηκε ὀλόκληρο (κείμενα καὶ μουσικὴ) ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ δημοσιεύθηκε στὴν ἐκδοση τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων «50 Δημῶδη Ἀσματα Πελοποννήσου καὶ Κρήτης», Συλλογὴ Ὡδεῖου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1930.

2. Μ. Μερλιέ «Ἡ Μουσικὴ Λαογραφία στὴν Ἑλλάδα», Ἀθήνα 1935 (στὸ ἐξῆς Μερλιέ '35) καὶ «La chanson populaire grecque» Acta musicologica, 32, τχ. II - III, Basel 1960, σ. 68 - 77. Ὁ Μερλιέ «Les archives musicales de folklore et le centre d'études micrasiatiques (1930 - 49)» Bulletin analytique de bibliographie hellénique 1948, Ἀθήνα 1949, σ. XXXIII - XLIV καὶ «Ὁ τελευταῖος ἁλλητισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας», Ἀθήνα 1974, 59 - 75 (στὸ ἐξῆς Μερλιέ '74). Μ. Φ. Δραγούμη «Ἐνα πρωτοπόρο κέντρο ἔρευνας τῆς δημοτικῆς μας μουσικῆς», Τέχνη, Περ. Β', τ. Α', τχ. 4, Ρόδος Δεκ. 1970, σ. 5 - 15 καθὼς καὶ ἡ ἐλαφρὰ ἐπιτηρημένη καὶ βελτιωμένη ἐπεξεργασία του μὲ τὸν ἴδιο τίτλο στὸ «Ἦχος καὶ ΗΙ - FI», τχ. 21, Ἀθήνα, Δεκ. 1974, σ. 60 - 6.

σωθούν τὰ τραγούδια τῶν προσφύγων πού, ἀργά ἢ γρήγορα, θά χάνουνταν ἢ θά ἀφομοιώνουνταν μὲ τὰ ἐντόπια.

Γιὰ ἱστορικούς ἐπίσης λόγους ἐπρεπε νὰ συναχτοῦν τὰ τραγούδια τῶν Δωδεκανήσιων καὶ τὰ τραγούδια τῆς Κύπρου»<sup>3</sup>.

Ἡ προσπάθεια τοῦ ΜΛΑ νὰ μαζέψει Κυπριακὰ τραγούδια ἀπέτυχε. Ὡστόσο παραπάνω ἀπὸ τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ 603 δημοτικὰ τραγούδια καὶ σκοποὺς πού ἠχογράφησε προέρχονταν ἀπὸ πρόσφυγες καὶ Δωδεκανήσιους τραγουδιστές. Τὰ Μικρασιατικὰ δείγματα πού συγκέντρωσε ἦταν συνολικὰ 247 καὶ ἀπ' αὐτὰ 109 ἀπὸ τὸν Πόντο, 74 ἀπὸ τὴν Καππαδοκία, 15 ἀπὸ τὴν Ἰωνία καὶ 18 ἀπὸ διάφορες ἄλλες περιοχὲς τῆς Μικρασίας (Βιθυνία, Γαλατία, Λυκαονία)<sup>4</sup>.

Τὰ 15 τραγούδια ἀπὸ τὴν Ἰωνία πού θά μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Ἄρ. δίσκου Μ.Λ.Α.	Ἄρχὴ κειμένου	Εἶδος	Τραγουδιστῆς	Προέλευσ.	Ἡμερομ. <sup>5</sup> Ἰχογράφ.
14B	Σανὰ γιοεὲρ ντουξιάς	Τουρκόφωνο	Ε. Μπογιατζή <sup>6</sup>	Φώκιες	18.11.1930
157A <sub>1</sub>	Μιά μαύρη πέτρα τοῦ γαλοῦ <sup>7</sup>	Σμυρνέικο	Στέφ. Ξεπαστός	Βουρλά	27.10.1930
157A <sub>2</sub>	Ὡρὲ καὶ σεῖς πουλιά πετούμενα	Πάλιοελλαδ.	» »	»	»
188A <sub>1</sub>	Νύφη μου καλορίζισσα	Τοῦ γάμου	Ε. Μπογιατζή	Φώκιες	18.11.1930
188A <sub>2</sub>	Νὰ ζήσ' ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός	»	»	»	»
188B	Ἐσαρεσαζὶμ σενσὶν ἀντζάκ	Τουρκόφωνο	»	»	»
189A <sub>1</sub>	Κοιμήσου χαηδεμένο μου	Νανούρισμα	»	»	»
189A <sub>2</sub>	Ἔπνε πού παίρνεις τὰ παιδιὰ	»	»	»	»
189B <sub>1</sub>	Μὲ τὴ φωτογραφία σου	Μοιρολόγι	»	»	»

3. Μερλιέ '35, σ. 6 - 7.

4. Τὰ παραπάνω στατιστικὰ στοιχεῖα δὲν ἀντιλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐγκυρότερη ἀπὸ τίς δημοσιευμένες πηγὲς γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν τραγουδιῶν πού ἠχογραφήθηκαν τὸ 1930 ἀπὸ τὸ ΜΛΑ (Μερλιέ '74 σ. 64). Προέρχονται ἀπὸ μιὰ ἀκόμα πιὸ ἐνημερωμένη στατιστικὴ πού ἔγινε πρόσφατα ἀπὸ τὸν γράφοντα εἰδικὰ γιὰ τὴ μελέτη.

5. Γιὰ νὰ βρῶ τίς ἡμερομηνίες πού τραγούδησαν ὁ Ξεπαστός ἢ ἡ Μπογιατζή στὸ ΜΛΑ ἀνέτρεξα στὸ φάκελλο «Παλῆοι Λογαριασμοὶ» πού φυλάγεται ἀκόμα στὸ ΜΛΑ.

6. Ἀπὸ τὸν παραπάνω φάκελλο προκύπτει ὅτι ἡ Μπογιατζή λεγόταν καὶ Βογιατσιδῆ.

7. "Ὅταν στὸ ἐξῆς θ' ἀναφέρομαι σ' αὐτὸ τὸ τραγούδι θά τὸ ὀνομάζω γιὰ συντομία «Ἡ Λούλα», ἐπειδὴ τὸ ὄνομα αὐτὸ κατέχει ξεχωριστὴ θέση μέσα στὰ «γυρίματα» του (βλ. παράδ. 1).

Μ. Φ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ: ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΙΩΝΙΑΣ

189B <sub>2</sub>	'Απ' στο τρίκορφο βουνό	Παλιοελλαδ.	Ε. Μπογιατζή	Φώκιες	18.11.1930
190A	Τίποτα δέν ήκέρδισα	'Αμανές	»	»	»
190B <sub>1</sub>	'Αρχιμηνιά κι άρχι- χρονιά	Κάλαντα	»	»	»
190B <sub>2</sub>	*Ηρθαν τὰ Φῶτα	»	»	»	»
191A	*Έχετε γειά ψηλά βουνά	Παλιοελλαδ.	»	»	»
191B	Τί ἄμορφ' εἶν' ἡ Λε- βαδιά	»	»	»	»

“Ολοι οί δίσκοι τῆς συλλογῆς ΜΛΑ πού γυρίστηκαν τὸ 1930 - 1 εἶναι μι-  
κροί τῶν 78 στροφῶν, καί κόπηκαν σέ λίγα, ἔχι ἐμπορευσίμα ἀντίτυπα. Ἀπ’  
αὐτούς, μερικῆς σειρῆς κατατέθηκαν στὸ ΜΛΑ καί μερικῆς ἄλλες στὸ «Ἰνστι-  
τούτο Φωνολογίας καί Μουσεῖο τοῦ Λόγου» στὸ Παρίσι. Πρέπει ἐξάλλου νὰ  
σημειωθεῖ ὅτι τὰ 15 παραπάνω τραγούδια εἰπώθηκαν ἀπὸ τοὺς τραγουδιστές  
τους, χωρὶς καμιά ἀπολύτως ὀργανικὴ συνοδεία, ἢ ὑποστήριξη ἀπὸ ἄλλες φω-  
νές.

Στὸ ΜΛΑ φυλάγονται οἱ φωτογραφίες τῶν ἐκτελεστῶν τῶν τραγουδιῶν  
δηλ. τοῦ Ξεπαστοῦ, καί τῆς Μπογιατζή, καθὼς κι ἀρκετὲς λεπτομέρειες γιὰ  
τὴ ζωὴ τους σέ σχετικὰ δελτία καί σημειώματα. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μπο-  
ροῦμε νὰ σκιαγραφήσουμε μιὰ ὑποτυπώδη βιογραφία τους.

Τὸ ἐκτενέστερο ἀπὸ τὰ δύο σημειώματα πού σώζονται γιὰ τὸν Ξεπαστὸ  
εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὴ Μέλω Μερλιέ, μᾶλλον τὸ 1930, καί περιέχει τὶς ἐξῆς  
πληροφορίες: «Στὰ 1910 πῆγε κληρωτὸς στὸν τουρκικὸ στρατό, 5 μῆνες στὴ  
Σμύρνη, λιποτάκτησε καί ξαναγύρισε στὰ Βουρλά, ὅπου ἔμεινε ὡς τὰ 1914.  
Στὰ 1914 τὸν ξαναπῆραν στὰ Σώκια, ὅπου ἔμεινε 45 μέρες. Ζήτησε μιὰ ἄδεια,  
πῆγε στὰ Βουρλά καί κεῖ πῆρε ἕνα καίκι καί πῆγε στὴ Σάμο καί Πειραιά.  
Στὸν Πειραιά καί στὴν Ἀθήνα δούλευε ὡς ἐργάτης (σκαφτιάς) ὡς τὰ '16,  
στὰ Νοεμβριανά. Τρεῖς μέρες μετὰ ἔφυγε γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ἀπ’ ἐκεῖ στὴ  
Μυτιλήνη ὅπου μπῆκε στὴν Μεραρχία Ἀρχιεπαρχοῦς. Ἀπ’ ἐκεῖ ξαναγύρισαν  
στὴ Σαλονίκη κι ἔφυγαν γιὰ τὸ μέτωπο. Πληγώθηκε στὸ Σκρά. Ἀπολύθηκε  
στὰ '19, πῆγε στὰ Βουρλά (ἐλλ. κατάληψη) ἔφυγε 6 μῆνες πρὸ τῆς καταστρο-  
φῆς, κινηματοποιήθηκε. Ἀπὸ τὰ '22 ἐγκαταστάθηκε πρῶτα Ἀθήνα κι ὕστε-  
ρα Πειραιά».

Τὸ δεύτερο, συντομότερο σημείωμα, γραμμένο τὸ 1934 ἀπὸ τὸ Δημήτρη  
Λουκόπουλο δίνει τὶς ἀκόλουθες συμπληρωματικῆς πληροφοριές γιὰ τὸν Ξε-  
παστό. «Κατοικεῖ ὁδὸς Γεροντάκου ἔναντι Ἀστυν(ομικοῦ) Σταθμοῦ παρὰ  
τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα κοντὰ στὰ Λιπάσματα. Γεννήθηκε στὰ Βουρλά τὸ  
1892. Εἶναι ἐντελῶς ἀγράμματος. Τώρα εἶναι μόνιμος ἐργάτης Λιμένος Πει-  
ραιῶς με ἡμερομ(ίσθιο) 110 δραχμῆς».

Τὸ βιογραφικὸ δελτίο τοῦ Ξεπαστοῦ ἐπαναλαμβάνει περίπου τὰ ἴδια προ-

σθέτοντας ότι ήταν ανταλλάξιμος του 1924 και ότι είναι καλλίφωνος, ψάλλει πρακτικά βυζαντινή μουσική, κι ότι πριν τραγουδήσει έναν άμανέ που του ζήτησαν άρχισε να ψάλλει σαν εισαγωγή μια δοξολογία<sup>8</sup>.

Τέλος στο πίσω μέρος του βιογραφικού σημειώματος της Μέλπως Μερλιέ υπάρχει ένα σύντομο σχόλιό της, που μās πληροφορεί ότι ο Ξεπαστός έμαθε να τραγουδά άμανέδες από έναν Τούρκο πριν από το 1910 κι ότι ο Τούρκος αυτός ήξερε ελληνικά και του άρσε να τραγουδάει ελληνικά τραγούδια.

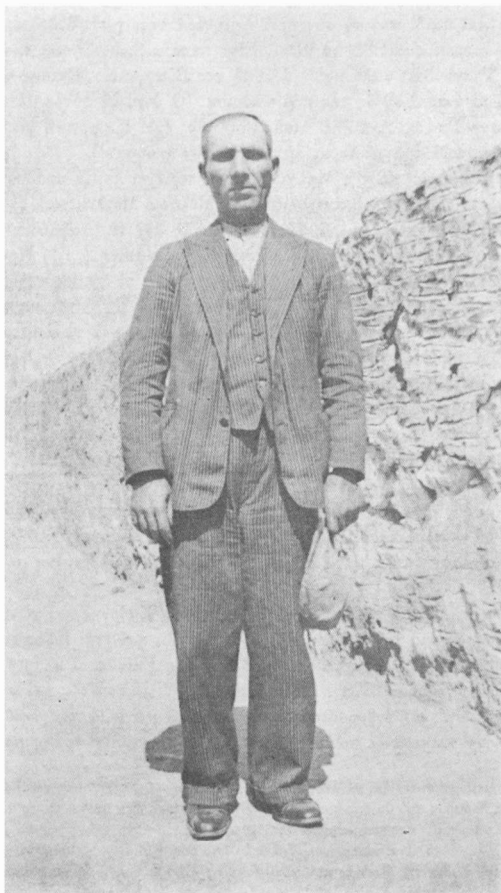
Από στοιχεία που υπάρχουν σ' έναν φάκελλο που φυλάγεται στο ΜΛΑ και περιέχει τὰ κείμενα μιās σειράς από Ίωνικά τραγούδια που κατέγραψαν οι συνεργάτες του ΜΛΑ χωρίς τή μουσική τους το 1930 βλέπουμε ότι το ρεπερτόριο του Ξεπαστού ήταν αρκετά πλούσιο. Δήλωσε ότι ήξερε 32 τραγούδια κι άπάγγειλε 30. Απ' αυτά, όπως είδαμε, φωνογραφήθηκαν μόνο δύο. Τὰ 30 κείμενα που έδωσε ο Ξεπαστός στο ΜΛΑ είναι κατά κατηγορίες τὰ εξής: 1) 8 σμυρνείικα μέσα στα όποια συγκαταλέγονται ένδιαφέρουσες παραλλαγές τών τραγουδιών «Ό Τσαχπίνης», «Ν' άλλάζεις γνώμη», «Η Σμυρνιά», «Ό Κουκλουτζάς» κι ή «Γκοστεπελιά»<sup>9</sup>. 2) 6 άμανέδες. Έναν από αυτούς δήλωσε ότι συνήθιζε να τον τραγουδά σέ μακάμ «Ίσφαχάν» κι έναν άλλον σέ μακάμ «χουζάμ». 3) 5 παλιοελλαδίτικα με πασίγνωστα incipit: «Έσεϊς πουλιά πετούμενα», «Λάμπει ο ήλιος στα βουνά», «Μάνα μου τὰ λουλούδια μου», «Τὰ πήρανε τὰ πρόβατα» και «Τό λέν οι κοΐκοι στα βουνά». 4) 3 συρτοί. 5) 2 ζειμπέικια. Τό πρώτο άρχίζει με τον στίχο «Έλα βαρκούλα πάρε με». Τό δεύτερο είναι τó εξής γνωστό και παλιό χασικλίδικο ρεμπέτικο: «Στους άπάνω μαχαλάδες/ κάθονται δυο ντερβισάδες/ και φουμάρουνε τσιγάρο/ τό 'να πόδι πάνω στ' άλλο/ γύρω-γύρω οι ντερβισάδες/ και στη μέση οι λουλάδες»<sup>10</sup>. 6) 2 ιστορικά. Τό πρώτο αναφέρεται στη μάχη του Σικρά και τó δεύτερο στα κατορθώματα του θωρηκτού «Αβέρωφ». Για τó δεύτερο ή Μέλπω Μερλιέ, που άκουσε τή μουσική του, σημειώνει κάτω από τó κείμενό του τήν εξής παρατήρηση: «Η μουσική του δεν είναι δημοτικού τραγουδιού. Τό σημειώνω μόνο σαν τραγούδι πολεμικό». 7) 4 με ποικίλο περιεχόμενο (πατινάδα, λαμπριάτικο, μαγιάτικο, τού κλήδονα).

Τό μοναδικό βιογραφικό σημείωμα που υπάρχει για τήν Μπογιατζή είναι γραμμένο τó 1934 από τον Δημήτρη Λουκόπουλο και περιέχει τις ακόλουθες πληροφορίες: «Διεύθυνση: Κρεμμυδαρού άριθ. παραπήγ(ματος) 178, που είναι σπιτί της άδερφής της, Εύαγγελίας Νικολούκα, γιατί αυτή έχει άντρα δύ-

8. Μερλιέ '35, σ. 53.

9. Στέλλας Έπιφανίου-Πετράκη «Λαογραφικά της Σμύρνης», Πέμπτο Βιβλίο, Λαϊκά και Έλαφρά Τραγούδια, Β' έκδοση, Αθήνα 1972, σ. 34 - 5, 38, 57, 63, 64.

10. Μερικοί στίχοι από τó τραγούδι αυτό δημοσιεύονται από τον Ήλία Πετρόπουλο στα «Ρεμπέτικα τραγούδια» (Αθήνα σ. 1968) σ. 121 και 256.



Ὁ Στέφος Ξεπαστός.

στροπο. 'Η Ειρήνη γεννήθηκε στὰ 1897 στὶς Φώκιες. Τελείωσε Ε' Δημοτικῶ. 'Ανταλλάξιμη τοῦ 1922. Τώρα εἶναι ξαναπαντρεμένη. 'Απὸ τὸν πρῶτο ἄντρα ἔχει καὶ παιδὶ πού τὸ συντηρεῖ ἡ μητέρα της, γιὰτὶ ὁ δεῦτερος ἄντρας της εἶναι δύστροπος καὶ δὲν τὸ θέλει. Εἶχε πατέρα βιολιτζῆ καὶ τραγουδιστῆ, ἡ Ειρήνη. Τραγουδαίει καλὰ καὶ ἡ ἀδερφή της Εὐαγγελία. 'Επίσης τραγουδαίει καλὰ καλὰ καὶ ἕνας ἀνεψιὸς της πού γνώρισα. 'Ο ἀνεψιὸς αὐτὸς μὲ τὴ μητέρα του μένει στὰ Σπάτα 'Αττικῆς. Μοῦ εἶπαν πὼς ἔχει ἐξαιρετικὴ φωνή. Παίζει βιολιὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ ἀμανέδες. Τὸν ἄκουσα»<sup>11</sup>.

Τὸ βιογραφικὸ δελτίο τῆς Μπογιατζῆ δὲν περιέχει καμιά πρόσθετη πληροφορία. Σώζεται, ὥστόσο, ἕνα σχόλιο<sup>12</sup> τῆς Μέλπως Μερλιέ, πού ἔχει τὸν χαρακτηριστῆρα κριτικῆς γιὰ τὴ φωνὴ τῆς Μπογιατζῆ καὶ τὰ τραγούδια πού εἶπε: «Δὲν θὰ ἦταν κακῆ» γράφει, «ἂν δὲν ἦταν τόσο μονότονη (. . .) Προτιμῶ ἀπ' ὅλα τὸ «'Απὰ στὸ τρίκορφο βουνὸ» ἀλλὰ, δυστυχῶς, τὸ λέει δεῦτερο. Τὸ πρῶτο εἶναι μοιρολόγι, πού ἀπ' τὸ κείμενό του μοιάζει νὰ μὴν εἶναι καθαρὰ δημοτικὸ. Τὰ κάλαντα τὰ προσφυγικὰ εἶναι ἐνδιαφέροντα γιὰ τὸ κείμενο. Τὸ ναυούρισμα ὄχι κακὸ».

'Απὸ τὸν κατάλογο πού παραθέσαμε πῶς πάνω καὶ τίς παρατηρήσεις πού ἀκολούθησαν βλέπουμε καθαρὰ, ὅτι τόσο στὸ ρεπερτόριο τοῦ Ξεπαστοῦ, ὅσο καὶ τῆς Μπογιατζῆ τὰ (παλιοελλαδίτικα) τραγούδια κατέχουν μιὰ ἀρκετὰ ἰδιαίτερη θέση. Τοῦτο δὲν εἶναι καθόλου παράξενο, ἂν σκεφθοῦμε ὅτι ἡ Σμύρνη, ὅπως σωστὰ τονίζει ὁ Λαίλιος Καρακάσης «ἦταν ἀνέκαθεν ἕνα μεγάλο κοσμοπολιτικὸ λιμάνι, ὅπου κάθε καράβι ἔφερνε πλήθη κόσμου, πού κάτι ἄφιναν ἀπὸ τὴ μουσικὴ τους περῶντας, ὅπως καὶ κάθε κατακτητῆς πού πέρασε ἀπὸ τὴν πολυπαθὴ αὐτὴ πόλη κάτι ἄφησε δικὸ του μέσα σ' ὠρισμένα μουσικὰ μοτίβα της»<sup>13</sup>.

'Η ξεχωριστὴ ἀγάπη πού εἶχαν οἱ «Ἕλληνες τῆς Σμύρνης καὶ τῶν γύρω πόλεων καὶ χωριῶν γιὰ τὸ παλιοελλαδίτικο τραγούδι, φαίνεται ἐνδεικτικὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα: «Ὁπως μᾶς πληροφοροεῖ ὁ Γιάννης Γκίκας, ὁ κλαριτζῆς Νικόλαος 'Αντωνίου Σηρὸς (1875 - 1935) ἀπὸ τὴν Εὐβοία δούλεψε καὶ στὴ Μικρασία καὶ «σῆκωνε τὸν ἐνθουσιασμὸ στὰ ἑλληνικὰ μαγαζιά τῆς Σμύρνης, πού ἔπαιζε μὲ τὴν κουμπανία του»<sup>14</sup>. 'Απὸ τὴ Δέσποινα Μαζαράκη μαθαίνουμε,

11. Τὸ σημεῖωμα συνεχίζει μὲ ἀκόμα 12 στίχους, πού τοὺς παρέλειψα γιὰτὶ ἀσχολοῦνται μόνο μὲ τοὺς δρόμους πού θὰ ἔπρεπε ν' ἀκολουθῆσει κανένας καὶ τίς στροφές πού θὰ ἔπρεπε νὰ πάρει γιὰ νὰ φθάσει στὸ παράπηγμα τῆς Μπογιατζῆ.

12. Τὸ σχόλιο αὐτὸ εἶναι καταχωρημένο στὸν ἴδιο φάκελλο ὅπου βρίσκονται ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὰ τραγούδια τῆς 'Ιωνίας πού γραμμοφωνήθηκαν ἢ ἀπλῶς καταγράφηκαν μόνο μὲ τὰ λόγια τους ἀπὸ τὸ ΜΜΑ τὸ 1930.

13. Λαίλιου Καρακάσης, «Τραγούδια καὶ χοροὶ τῆς Σμύρνης» Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. Δ', 'Αθήνα 1948, σ. 302.

14. Γιάννη Γκίκα «Μουσικὰ ἔργα καὶ λαϊκοὶ ὀργανοπαῖχτες στὴν 'Ελλάδα», 'Αθήνα 1975, σ. 67.



Ἡ Εἰρήνη Μπογιατζή.



ὅτι λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1922 ὑπῆρχαν πολλὰ ντόπια ἐπαγγελματικὰ μουσικὰ συγκροτήματα στὶς μεγάλες παράλιες πόλεις τῆς Μικρασίας ποὺ καλλιεργούσαν ὄχι μόνον τὴν συμυρνέικη μουσική, ἀλλὰ γενικότερα τὴν παλιοελλαδίτικη καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴ<sup>15</sup>. Ὁ Νίκος Νάκης γράφει, ὅτι οἱ ἀποκρηάτικοι χοροὶ τῆς «Συμυρνέικης Λέσχης τῶν Κυνηγῶν» τέλειωναν μὲ τὸν καλαματιανό, ποὺ τὸν χορεύανε «κι' ἠγάλαγεν ὁ κόσμος ἀπὸ ἐνθουσιασμόν»<sup>16</sup>. Τέλος ὁ Ν. Καραρᾶς στὸ βιβλίο του γιὰ τὸ Σεβντικιοὶ τῆς Σμύρνης σημειώνει ὅτι στὰ γλέντια τῶν Σεβντικιαλῆδων ἀκούγονταν πολλὰ στερεοελλαδίτικα τραγούδια καὶ παραθέτει μάλιστα τὰ κείμενά τους<sup>17</sup>.

Ἐπίσης δὲν εἶναι καθόλου παράξενο ποὺ ἡ Μπογιατζή τραγούδησε τούρκικα τραγούδια. Ἡ τούρκικη μουσικὴ ἐξασκοῦσε μιὰν ἀκαταμάχητη γοητεία πάνω στοὺς Χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Μικρασίας, καὶ ἰδιαίτερα στοὺς Ἕλληνες. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μικρασιάτες ἐπαγγελματίες μουσικοὺς μας τὴν τραγουδοῦσαν καὶ τὴν ἔπαιζαν, ἄλλοτε γιὰ δική τους εὐχαρίστηση στὸ στενό τους περιβάλλον, καὶ ἄλλοτε γιὰ βιοπορισμὸ στὰ παλάτια τῶν πασάδων καὶ τῶν μπέηδων<sup>18</sup>. Ἐπίσης ἀντηχοῦσε δίπλα στὴ δική μας μουσικὴ στὰ πανηγύρια ποὺ ὀργάνωναν οἱ Ἕλληνες Μικρασιάτες πρὶν ἀπὸ τὸ 1922. Οἱ Τούρκοι παρακολοῦθοῦσαν τὰ πανηγύρια μας μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ πολλές φορὲς συμμετεῖχαν σ' αὐτὰ τραγουδώντας καὶ χορεύοντας. Τὰ ἴδια κάναμε καὶ ἐμεῖς στὶς μεγάλες τούρκικες γιορτές. Μᾶς τὸ δηλώνει ξεκάθαρα ὁ Χρῆστος Σαμουηλίδης στὸ βιβλίο του «Μαύρη Θάλασσα»<sup>19</sup>: «Ὅταν εἶχαν οἱ Τούρκοι τὸ Ραμαζάνι τους», σημειώνει, «οἱ Ρωμιοὶ παρακολοῦθοῦσαν μὲ συμπάθεια τὴ μεγάλη τούτη γιορτή. . . Κι ὅταν ἐρχόταν ἡ ἄλλη μεγάλη γιορτή τους τὸ Μπαϊράμι. . . οἱ Ρωμιοὶ ἔκαναν βίζιτες στὰ σπίτια τῶν φίλων τους Τούρκων, γιὰ νὰ τοὺς ποῦν χρόνια πολλά, κάθονταν στὰ γιορταστικά τραπέζια τους καὶ γλεντοῦσαν μαζί τους. . .». Φυσικὰ αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ φιλοφρονήσεις καὶ φιλικότητες περιορίζονταν, ἢ καὶ σταματοῦσαν τελείως κάθε φορὰ ποὺ ζεσποῦσαν πόλεμοι ἀνάμεσα στοὺς δύο λαοὺς, καὶ ἰδίως στὶς παραμονὲς τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, ὅποτε ἡ ἔχθρα τῶν δύο λαῶν ἐφθασε στὸ ἀποκόρυφο, μετὰ τὶς ὀμότητες ποὺ διέπραξαν οἱ Κεμαλικοὶ ἐνάντια στὸν ἄμαχο πληθυσμὸ ἰδίως τοῦ Πόντου, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρης τῆς Μικρασίας.

Τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ διηγηματικὸ στιχοῦρηγμα τοῦ Σωκράτη

15. Δέσποινας Μαζαράκη, Τὸ Λαϊκὸ κλαρίνο στὴν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1959, σ. 58.

16. Ν. Καρτσωνάκη-Νάκη, Θυμᾶμαι τὴ Σμύρνη, Ἀθήνα 1972, σ. 44.

17. Ν. Καραρᾶ, Τὸ Σεβντικιοὶ, Ἀθήνα 1964, σ. 132 - 3.

18. E. Wellesz, Byzantine music, Proceedings of the musical association, 59th session, London 1932 - 3. Βλ. ἐπίσης Φ. Ἀνωγειανᾶκη, Ἑλληνικὰ Λαϊκὰ Μουσικὰ Ὁργανα, Ἀθήνα 1976, σ. 357 καὶ Μ.Φ. Δραγούμη, Ἡ παραδοσιακὴ μουσικὴ μας καὶ τὸ ἰσλαμικὸ στοιχεῖο, Καθημερινή, 16-1-1977 σ. 10 κ.έ.

19. Ἀθήνα 1970, σ. 11.

Α. Προκοπίου «Σεργιάνι στην Παληά Σμύρνη»<sup>20</sup> μᾶς δίνει ανάγλυφα τὴν εἰκόνα μᾶς ἐγκάρδιας εἰρηνικῆς συνδιασκέδασης Τούρκων καὶ Ἑλλήνων σ' ἓνα γνήσιο σμυρνέικο πανηγύρι:

Τὰ τουμπελέκια δὲν ἀργοῦν, κιθάρες μαντολίνα  
 κόψες<sup>21</sup> σαντούρια καὶ βιολιά — δὲν λείπουνε κι ἐκεῖνα  
 κι ὁ φωνογράφος κάποτε μὲ μιὰ βραχνή φωνή  
 σκορπάει τὰ μεράκια του ἀπ' τὸ φαρδὺ χωνὶ  
 καὶ τότες παίρνει πιά φωτιά, πού φτάνει κι ὡς τὰ νέφη  
 τῆς ἐξοχῆς τὸ πατιρντί, τὸ γλέντι καὶ τὸ κέφι. . . .  
 Ἄρχίζουν τὸν καρσιλαμά — χορεύει ἐκεῖ ὅποιος θέλει  
 κάθε χορὸ κεμπάρικο<sup>22</sup> γερλίσιο<sup>23</sup> — τσιφτετέλι  
 ζεϊμπέκικο, χασάπικο, χτυπάνε τσουπανάκια  
 καὶ ξεχειλᾷ τόση χαρά, πού σβήνει τὰ μεράκια. . .  
 Οἱ ἀμανέδες ἀντηχοῦν, τραγούδια καὶ καντάδες  
 πού τραγουδοῦν οὔλοι μαζὶ μὲ τὰ τραγουδιστάδες.  
 Δὲ λείπουν τὰ ρεμπέτικα, πούχομε τόσο πλοῦτο  
 καὶ μυρίζουν μαχαλᾷ τῆ Σμύρνης, σὰν ἐτοῦτο:  
 (ἀκολουθοῦν τὰ στιχάκια ἀπὸ 8 ρεμπέτικα)  
 Βλέπετε νὰ ζυγώνουνε καὶ Τούρκοι μερακλήδες  
 π' ἀκοῦν τραγούδια τούρκικα καὶ γίνονται κεφλήδες.  
 Τὼς λὲν κοπιᾶστε — «μπουγιουρούμ»<sup>24</sup> κι αὐτοὶ μὲ τεμενάδες  
 καὶ «μὲρ-χαμπάρ»<sup>25</sup> καὶ «χὸς μπουλντοῦκ»<sup>26</sup> ρεσπέριδες<sup>27</sup> κι ἀγάδες  
 κάθονται ἀνεκούρκουδα καὶ κάνουνε σεῖρι<sup>28</sup>  
 Παίρνουν μεζὲ — δὲν πίνουνε — καὶ κάνουνε χατήρι  
 — τὰ βλέπουν κι οἱ χανούμισες καὶ τόσες γύρω ντάμες —  
 χορεύουνε τὸ «Κιόρογλου»<sup>29</sup> λεβέντικα μὲ κάμες. . .

20. Β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1949, σ. 97 - 8.

21. Ρουμάνικη λέξη (cobza) γιὰ ἓνα εἶδος λαοῦτο.

22. Ἀπὸ τὴν τούρκικη λέξη kibar πού σημαίνει λεπτός, καλλιεργημένος, πολιτισμένος.

23. Ἀπὸ τὴν τούρκικη λέξη yerli πού σημαίνει ντόπιος.

24. Ὅριστε (τουρκικά).

25. Καλημέρα (»)

26. Καλῶς σᾶς βρήκαμε (τουρκικά).

27. Λέξη μὲ τούρκικη προέλευση πού σημαίνει ἀγρότης.

28. Ἀπὸ τὴν τούρκικη λέξη seyir πού σημαίνει σεργιάνι.

29. Χορὸς ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴ δράση τοῦ Köroğlu, Τούρκου λαϊκοῦ ἥρωα τοῦ 16ου αἰ.

κι οί συμπεθέρες γελαστές και πρώτες στοί τζιλβέδες<sup>30</sup>  
 με ξυλαράκια ψήγουνε και φέρνουν τοι καφέδες.

Τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα κείμενα τῆς μικρῆς ὁμάδας ἀπὸ τραγούδια ποὺ ἐξετάζω ἐδῶ εἶναι τοῦ μοιρολοιοῦ καὶ τῶν πρωτοχρονιάτικων καλάντων (Βλ. παραδείγματα 5 καὶ 8). Οἱ στίχοι τῶν ὑπόλοιπων εἶναι πανελλήνιοι, ἢ λίγο-πολύ γνωστοὶ ἀπὸ νησιώτικες παραλλαγές τους. Ἐναφέρο ἐνδεικτικὰ, ὅτι τὸ κείμενο τοῦ «Καὶ σεῖς πουλιὰ πετούμενα» περιλαμβάνεται στὴ συλλογὴ τοῦ Α.Π. Ντάκουλα<sup>31</sup> ποὺ περιέχει κυρίως τραγούδια τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Ἐπίσης τὸ δίστιχο τῆς «Λούλας» (Βλ. παραδ. 1) θυμίζει σὲ γενικὲς γραμμὲς τοὺς στίχους τοῦ ἐξῆς γνωστοῦ ἀμανέ: «Τὴν περιπλέον μου ζωὴ τὴν πέρασα μὲ πάθη / γιὰτὶ μικρὸς δὲν ἤκουγα καὶ ἔπεφτα σὲ λάθη»<sup>32</sup>. Τὸ κείμενο τοῦ μοιρολοιοῦ εἶναι τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον. Ὑποβάλλει ἔμμεσα τὴν εἰκόνα τῆς καταστροφῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἰωνίας καὶ ἐκφράζει μὲ πρωτόγονη ποιητικὴ δύναμη τὸ ἀπροσμέτρητο κενὸ ποὺ ἄφησε ἡ θεομηνία αὐτὴ στὶς ψυχὲς τῶν θυμάτων της ποὺ κατάφεραν νὰ ἐπιζήσουν. Γιὰτὶ οἱ ξεριζωμένοι Μικρασιάτες πρόσφυγες γλύτωσαν βέβαια ἀπὸ τὴν πυρκαγιά, τὴν σφαγὴ, τὸν πνιγμὸ καὶ τὰ τόσα ἄλλα θανάσιμα δεινὰ ποὺ τοὺς χτύπησαν, ἀλλὰ ἀναγκάστηκαν νὰ ξαναρχίσουν τὴ ζωὴ τους ἀπὸ τὸ μηδέν, σ' ἓναν χῶρο καὶ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἐπιβίωση ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολος καὶ σκληρὸς. Τὸ δραματικὸ κορύφωμα τοῦ τραγουδιοῦ ἔρχεται στὸ τέλος, ὅταν ἡ τραγουδίστρια, μᾶλλον αὐθόρμητα κι ἀπροσχεδίαστα ξεσπάει στὴν σπαρακτικὴ κραυγὴ: «Ἄχ, Χάρε, Χάρε, τί μοῦ ἔκανες Χάρε;»

Περίπου τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ λόγια τῶν πρωτοχρονιάτικων καλάντων, ποὺ διατηροῦν τὸ μέτρο καὶ τὴν μελωδίαν τοῦ σχεδὸν πανελλήνιου πρότυπού τους, ἀλλὰ ἀντικαθιστοῦν τοὺς στίχους του μὲ νέους, πιὸ ἐπίκαιρους, ποὺ ἀναφέρονται κι αὐτοὶ στὴν καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρασίας, καὶ τὸ μοιραῖο ἐπακόλουθό της, τὴν ἐξορία. Ὡστόσο οἱ τελευταῖες γραμμὲς τοῦ ποιήματος ἀφήνουν νὰ διαφανεῖ κάποια ἀμυδρὴ ἀχτίδα ἐλπίδας. Ἦσως κάποτε, ὑπαινίσσονται, θὰ ἀνακαταληφθοῦν οἱ χαμένες πατρίδες καὶ οἱ πρόσφυγες θὰ ἐπιστρέψουν στὰ σπίτια τους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο τραγούδια τοῦ γάμου, τὰ δύο τούρκικα, καὶ τὸ μοιρολόγι, τὰ ὑπόλοιπα συνδέονται μὲ μελωδίες λίγο πολὺ γνωστὲς στοὺς μελετητὲς τῆς δημοτικῆς μας μουσικῆς. Οἱ πιὸ διαδεδομένες εἶναι τῶν καλάντων τῆς

30. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τούρκικη λέξη *cilve* ποὺ σημαίνει νάζι.

31. Α.Π. Ντάκουλα «Δημοτικὰ ἄσματα», Ἀθήναι 1962, σ. 101.

32. Μ.Φ. Δραγούμη «Τὰ εἶδη, οἱ μορφὲς καὶ τὸ ὄφος τῆς δημοτικῆς μας μουσικῆς» Χρονικὸ '73, Ἐκδοσὴ Καλλιτεχνικοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου «Ἦρα», τ. 4, Ἀθήνα 1973, σ. 273. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἴδιου «Σχόλιο γιὰ τὸν ἀμανέ» Τράμ, Β' διαδρομῆ, τχ. 2, Θεσ/νίκη, Σεπτ. 1976, σ. 156.

Πρωτοχρονιᾶς<sup>33</sup> καὶ τῶν Φῶτων<sup>34</sup> τῶν παλιοελλαδίτικων<sup>35</sup> καὶ τῆς «Λούλας»<sup>36</sup>. Ἐπίσης τὰ δύο ναυουρίσματα κι ὁ ἄμανε<sup>37</sup> βαδίζουν πάνω σὲ μελωδικὰ σχήματα, πού συναντοῦμε ἀρκετὰ συχνὰ στὰ τραγούδια αὐτοῦ τοῦ τύπου. Ἡ ἐπωδὸς τοῦ ἄμανε (βλ. παραδ. 7) εἶναι τὸ γνωστὸ καὶ σήμερα ἀκόμα ρεμπέτικο πού τιτλοφορεῖται («Ντόκτορ» ἢ «Ὁ γιαιτρός»). Τὸ τραγούδι αὐτὸ σώζεται πλὴθυσταθλοκλιηρωμένο σὲ τούλάχιστον τρεῖς ἐμπορικοὺς δίσκους 78 στροφῶν χτυπημένους στὶς ΗΠΑ μέσα στὴ δεκαετία τοῦ 1920 - 1930. Καὶ σύμφωνα μὲ μιὰ ἐνδειξη πού ὑπάρχει σ' ἓναν ἀπὸ αὐτούς, ἀποτελεῖ τὴν ἐλληνικὴ ἐκδοχὴ ἑνὸς παλιότερου τούρκικοῦ τραγουδιοῦ<sup>38</sup>. Ἡ ἔλλειψη κειμένου πού παρουσιάζεται στὸν ἐπίλογο τοῦ πρώτου ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ γάμου (βλ. παραδ. 2) καὶ στὸν πρόλογο τοῦ δεύτερου (βλ. παραδ. 3) ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι τὰ σημεῖα αὐτὰ παίζονταν κανονικὰ ἀπὸ τὰ ὄργανα κι ὅτι ἐδῶ ἡ Μπογιατζὶ ἀπλῶς τὰ μιμεῖται μὲ τὴ φωνή της.

Ἀκολουθοῦν τώρα 8 ἀπὸ τὰ ἐξεταζόμενα τραγούδια καὶ ἡ ἐπωδὸς τοῦ ἄμανε σὲ καταγραφή κειμένου καὶ μελωδίας ἀπὸ τὸν γράφοντα. Ὡστόσο ἡ «Λούλα» παρουσιάζεται καὶ σὲ μιὰ δεύτερη καταγραφή, πού ἔγινε ἀπὸ τὸν κορυφαῖο συνθέτη μας Νίκο Σκαλιώτα (1904 - 49) στὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα πού δούλεψε γιὰ τὸ ΜΛΑ (31-5-1934 ὡς 31-1-1935)<sup>39</sup>. Στὸ ἐπτάμηνο αὐτὸ

33. S. Baud-Bovy, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων, τ. Β', Ἀθήνα 1938, σ. 123 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Κώ). Βλ. ἐπίσης Λ. Καρακάση, ἔ.ἀ., σ. 440 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Σμύρνη).

34. S. Baud-Bovy, ἔ.ἀ. σ. 3 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Πάτμο) βλ. ἐπίσης Λ. Καρακάση, ἔ.ἀ. σ. 441 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Σμύρνη).

35. Ὑπάρχουν παραλλαγές τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν στὶς ἐξῆς συλλογές: τοῦ «Καὶ σεῖς ποιεῖα πετούμενα» στὸν Α.Π. Ντάκουλα, ἔ.ἀ., σ. 101 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανία)· τοῦ «Ἄπὰ στὸ τρίκορφο βουνὸ» στὰ «32 εἶδη ἐλληνικῶν χορῶν» τοῦ Θ. Παπασπυρόπουλου, Ἀθήνα 1931, σ. 5 - 6 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Κυνοουρία), καὶ τοῦ «Τὶ ὄμορφ' εἶν' ἡ Λεβαδιά» στὸν Α. Π. Ντάκουλα, ἔ.ἀ., σ. 103 - 4 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανία). Ἐπίσης ἡ μελωδία τοῦ «Ἐχετε γεῖα ψηλὰ βουνὰ» εἶναι παραλλαγή τῆς μελωδίας τοῦ πασίγνωστου κλέφτικου γιὰ τὴ Μάνα τοῦ Κίτσου (αὐτ. σ. 107).

36. Λ. Καρακάση, ἔ.ἀ., «Ἡ Λούλα», σ. 444 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Σμύρνη). Βλ. ἐπίσης Θ. Καλλίνικου «Κυπριακὴ Λατικὴ Μούσα» Λευκωσία 1951, σ. 23 (Παραλλαγή ἀπὸ τὴν Κύπρο). Ἡ «Λούλα» μὲ τὴν φωνὴ τοῦ Σεπαστοῦ κυκλοφόρησε πρόσφατα (1976) καὶ σὲ δίσκο LP 33 στροφῶν (βλ. «Δημοτικὰ Τραγούδια ἀπὸ τὴν συλλογὴ Μέλπωσ Μερλιέ», Δίσκος Polydor stereo 2421079, Ὁψὲ Β5).

37. Ὁ ἄμανεσ αὐτὸς χρησιμοποιεῖ τὸ ἀκόλουθο ἐνδιαφέρον δίστιχο: «Τίποτις δὲν ἡμέρδια στὰ χρόνια τὰ δικὰ μου / ἄμὰν τὸ ἄχ ἀπόκτησα καὶ τὴνω στὴν καρδιά μου».

38. Χρυστάω αὐτὲς τὶς ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες στὸν φίλο Σπύρο Παπαϊωάννου, βαθθὴ γνῶστη τῆς ἱστορίας τοῦ ρεμπέτικου τραγουδιοῦ.

39. Οἱ ἡμερομηνίες αὐτὲς προκύπτουν ἀπὸ τὸ ἐξῆς σημείωμα πού φυλάγεται στὸ ΜΛΑ. Τὸ πρῶτο μισὸ του εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν Ν. Σκαλιώτα καὶ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὴν Μέλπω Μερλιέ: «Ἐλαβα ἀπὸ τὴν Κα Μέλπω Μερλιέ πρὸς καταγραφήν, 15 δίσκους Κρήτης καὶ

άσχολήθηκε με την καταγραφή 2 Ίωνικῶν τραγουδιῶν, 32 τραγουδιῶν ἀπὸ τὴν Κρήτη<sup>40</sup>, καὶ 5 τραγουδιῶν καὶ σκοπῶν ἀπὸ τὴ Σίφνο. Ἡ ἐργασία του αὐτὴ δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ ἀκόμα, ἀλλὰ μερικὲς ἀπὸ τὶς καταγραφές του χρησιμοποιήθηκαν ἀνὰ πρώτη ὕλη σὲ ἀρκετοὺς ἀπὸ τοὺς 36 ἑλληνικοὺς χορούς του<sup>41</sup>.

Στὸ ἀντίγραφό μου τῆς καταγραφῆς τῆς «Λούλας» ἀπὸ τὸν Σκαλικῶτα (βλ. Παραδ. 1β) παρέλειψα 7 σημάδια ἀπὸ τὸ χειρόγραφο του (5 μετρικὲς ἐνδείξεις καὶ 2 παύσεις), πὺ πιστεύω ὅτι θὰ τὰ ἀφαιροῦσε κι ὁ ἴδιος ἔτσι κι ἀλλιῶς, ὅταν θὰ προχωροῦσε σὲ μιὰ ἀναθεώρηση τῆς καταγραφῆς του γιὰ νὰ τὴν ἐκδόσει<sup>42</sup>. Ἐφθασα σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα, ὅταν παρατήρησα ὅτι τὰ σημάδια αὐτὰ λείπουν ἀπὸ τὴ συνέχεια τῆς καταγραφῆς του πὺ συμπίπτει μελωδικὰ κι ἰδίως ρυθμικὰ μὲ τὸ δημοσιεύμενο μέρος της. Οἱ παραπάνω ἀλλαγές μὲ ἀνάγκασαν νὰ προσθέσω καὶ μιὰ διαστολὴ στὸ σημεῖο τοῦ ἀστερίσκου. Τέλος κατέβασα τὴν ὅλη καταγραφή κατὰ μιὰ ὀκτάβα, γιὰ νὰ πέσει σὲ μιὰ θέση πὺ νὰ εἶναι πιὸ βολικὴ στὸ διάβασμα καὶ νὰ διευκολύνει τὴ σύγκριση μὲ τὴ δική μου καταγραφή.

### 1. Μιὰ μαύρη πέτρα τοῦ γιαλοῦ

#### Παραδ. 1

Μιὰ μαύρη πέτρα τοῦ γιαλοῦ — Λ ο ὔ λ α μου, ξ α ν θ ο ὔ λ α μου (δίς)  
 ᾄ χ θὰ βάλω προσκεφάλι — λ ε λ ε λ ε λ ε λ ε μ ι κ ρ ο ὔ λ α μ' λ ε ῖ μ.

Κι ὅτι τραβάει τὸ κορμὶ — Λ ο ὔ λ α μου ξ α ν θ ο ὔ λ α μου (δίς)  
 ᾄ χ τὰ φταίει τὸ κεφάλι — λ ε λ ε λ ε λ ε λ ε μ ι κ ρ ο ὔ λ α μ' λ ε<sup>43</sup>.

### 2. Νύφη μου καλορίζισσα

#### Παραδ. 2

Νύφη μου καλορίζισσα σοῦ πρέπουνε οἱ μπλῖρες<sup>44</sup>  
 νὰ σοῦ χαρίζει ὁ Θεὸς τὸ νέο πὺ ἐπῆρες.

Σίφνου. Ἐν Ἀθήναις 31 Μαΐου 1934, Ν. Σκαλικῶτας. «Ὁ κ. Ν. Σκαλικῶτας μὺ ἐπέστρεψε τοὺς ἀνωτέρω 15 δίσκους τὴν 1 Ἰανουαρίου 1935. Μ. Μερλιέ».

40. Τὰ κομμάτια ἀπὸ τὴν Κρήτη πὺ κατέγραψε ὁ Σκαλικῶτας ξανακαταγράφηκαν ἀπὸ τὸν S. Baud-Bovy καὶ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιον στὸ τελευταῖο βιβλίο του «Chansons populaires de Crete occidentale», Γενεύη 1972.

41. Μ. Φ. Δραγούμης, Ἐνα πρωτοπόρο κέντρο....., σ. 7.

42. Τὰ σημάδια αὐτὰ τὰ ἔβαλα σὲ παρένθεση κάτω ἀπὸ τὸν πεντάγραμμο στὰ σημεῖα πὺ τὰ βρῆκα.

43. Οἱ δύο συλλαβές στὴν ἀρχὴ τοῦ τραγουδιοῦ μαζὶ μὲ τὴ μελωδικὴ φράση πὺ τις συνόδευε προετοιμάζουν καὶ ἐπιβάλλουν τὴν τονικότητα, ἀποτελοῦν δηλαδὴ κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ ἀπῆχημα (πρόσχημα ἢ ἐνήχημα) τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. Δ. Γ. Παναγιωτόπουλου, Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Ἀθήνα 1947, σ. 125 - 6.

44. Μπλῖρα, πλῖρα ἢ μερλίρα = λεπτότατο, πλατυσμένο σύρμα ἀπὸ χρυσό, ἐπιχρυσωμένο

3. Νά ζήσ' ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός  
Παραδ. 3

Νά ζήσ' ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός, νά ζήση κι ὁ κουμπάρος  
Νά ζήσουν τὰ συμπεθεριά, νά κάμουν κι ἄλλο γάμο<sup>45</sup>

4. Κοιμήσου χαϊδεμένο μου  
Παραδ. 4

Κοιμήσου χαϊδεμένο μου κι ἐγὼ σοῦ ναναρίζω  
κι ἐγὼ τὴν κούνια σοῦ κουνῶ, καὶ σοῦ γλυκοκοιμίζω.  
νάني τὸ κοριτσάκι μου καὶ μένα τὸ μικράκι μου.

5. Μὲ τὴ φωτογραφία σου  
Παραδ. 5

Μὲ τὴ φωτογραφία σου, στέκω καὶ κουβεντιάζω  
καὶ τῆς μιλωῶ, δὲ μοῦ μιλεῖ.  
Καὶ τῆς μιλωῶ, δὲ μοῦ μιλεῖ, καὶ βαρυναεστενάζω  
γιὰ δὲς φωτιά, γιὰ δὲς καπνό.  
Γιὰ δὲς φωτιά γιὰ δὲς καπνό, γιὰ δὲς ἐκεῖ ντουμάνι  
πού βγαίν' ἀπ' τὸ σπιτάκι μου.  
Ποῦ βγαίν' ἀπ' τὸ σπιτάκι μου κι ὅλον τὸν κόσμο πιάνει  
"Α χ, Χάρε, Χάρε, τί μοῦ ἔκανες Χάρε;<sup>46</sup>

6. Ἄπὰ στὸ τρίκορφο βουνὸ  
Παραδ. 6

Χάιντες κι ἄμὰν ἄμὰν  
Ἄπὰ στὸ τρίκορφο βουνὸ (δὶς)  
μὰνα καὶ θυγατέρα δυὸ

ἢ ἄλλο ἀνάλογο μέταλλο μὲ χρυσαφένια ὄψη. Πουλιόταν σὲ καρούλια (δηλ. κουβαρίστρες) καὶ γινόταν εὐρύτατη χρῆση του στὴν περιφέρεια Σμύρνης (βλ. Ν.Ε. Μηλιώρη, Λαογραφικά Βουρλών, Μικρασιατικά Χρονικά, ἔτ. Γ', τ. Γ', Ἀθήνα 1940, σ. 358).

45. Τὸ τραγούδι αὐτὸ τραγουδιέται καὶ δευτέρη φορά ὡς τὴ λέξη «συμπεθεριά» μὲ τὴν ἴδια μελωδία καὶ τὰ ἴδια γυρίσματα. Στὸ τέλος τῆς πρώτης φορᾶς ἀκούγεται μιλητὰ ἢ εὐ-χή: «Νά μᾶς ζήσουνε».

46. Ἐδῶ ἡ στροφή περιλαμβάνει τρία ἡμίστιχα (ἢ 1 1/2 στίχους) καὶ τὸ ἔκλεισμα κάθε καινούργιας στροφῆς γίνεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ καταληκτικοῦ ἡμίστιχου τῆς προηγούμενης στροφῆς. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ τέταρτη στροφή πού τελειώνει στὸ δεύτερο ἡμίστιχο (κι ὅλον τὸν κόσμο πιάνει). Ἡ τελευταία γραμμὴ, ὅπως τόνισα καὶ προηγουμένως εἶναι πρόσθετη καὶ λέγεται μιλητὰ.

Χάιντες κι άμάν άμάν  
Μαζεύαν τόν άμάραντο (δισ)  
και τὸ μελισσοχόρτατο

Χάιντες κι άμάν άμάν  
Κι ἐκεῖ πού τόν μαζεύανε  
(βρίσκουνε λαβωμένονε)<sup>47</sup>.

7. Ὁ Ντόκτορ  
Παραδ. 7

Ἔλα νά τὰ μοιραστοῦμε, τὰ δικά μου βάσανα  
σάν δέν ἦσουν σὺ ἡ αἰτία, τοῦτα δέν τὰ πάθαινα<sup>48</sup>.

8. Ἀρχιμηνιά κι ἀρχιχροινιά  
Παραδ. 8

1. Ἀρχιμηνιά κι ἀρχιχροινιά  
δέν ἔχομε παρηγοριά  
κι ἀρχὴ καλός μας χρόνος  
ἐξορίστηκεν ὁ κόσμος.
2. Κι ἐκεῖ πού ἦρθεν ὁ Χριστός  
ἦρθε Κεμαλικός στρατός  
μέσ' στή Μικρὰ Ἀσία  
και μᾶς κάναν ἐξορία.
3. Και πού νά στήσουμε φωληά  
ὡσάν τὰ ἔρημα πουλιὰ  
ἔλοι μᾶς κυνηγοῦνε  
και δὲ θένε νά μᾶς δοῦνε
4. Στὴν Πόλη στὴν Ἀγιὰ Σοφιά  
θὰ στήσουμε καμπάνες  
νά βγοῦν τὰ μισοφέγγαρα

47. Ὁ ἔκτος στίχος δέν πρόλαβε νά τραγουδηθῆ και τοποθετήθηκε σὲ παρενθεση. Προέρχεται ἀπὸ τὴν παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ πού ἀναφέρεται στὴ σημείωση 35.

48. Τὸ δίστιχο αὐτό, συνδυασμένο μὲ διαφορετικὴ μελωδία παρουσιάζεται σ' ἓνα Ροδίτικο τραγούδι (βλ. S. Baud-Bovy, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων, τ. Α', Ἀθήνα 1936, σ. 166).

5. Νά στηριχτοῦν λαμπάδες  
νὰ βγοῦν οἱ Τοῦρκοι ἀπ' τὰ τζαμία
6. Νὰ φύγουν κι οἱ Χοτζάδες  
νὰ ῥθοῦν τὰ ἔλληνοπαιδα
9. Μὲ τοὺς πατριαρχάδες  
τότε θᾶχομε ἐλπίδα  
πὼς θὰ πᾶμε στὴν πατρίδα<sup>49</sup>.

9. Ἦ ρ θ α ν ε τ ᾶ Φ ὠ τ α

Παραδ. 9

Ἦρθανε τὰ Φῶτα κι οἱ Φωτισμοὶ  
κι οἱ χαρὲς μεγάλες κι οἱ ἁγιασμοί.  
Κάτω στὸν Ἰορδάνη στὸν ποταμὸ  
κάθεται ἡ κυρά μας ἡ Παναγιά.  
Λίβανα μαζεύει κερί κρατεῖ  
καὶ τὸν Ἄι-Γιάννη παρακαλεῖ.  
Ἄι Γιάννη πρόδρομε καὶ βαπτιστῆ  
βούλοσαι βαπτίσεις Θεοῦ παιδί.  
(Βούλομαι)<sup>50</sup> κι ὁμολογῶ  
ἡ λάτρα θέρεψέ με ὡς τὸ κορμό<sup>51</sup>.

Μ. Φ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Ἰούνιος 1977

49. Ἐδῶ ἡ μουσικὴ στροφὴ εἶναι τρεῖς φορές τετράστιχη, δύο φορές τρίστιχη καὶ δύο φορές δίστιχη. Οἱ τετράστιχες καὶ δίστιχες στροφές εἶναι συνεχόμενες κι ὅμοιες μελωδικά. Οἱ τρίστιχες εἶναι οἱ 4 καὶ 7 καὶ ἔχουν ἐλαφρὰ διαφορητικὸ μελωδικὸ περιεχόμενο. Στὸ μουσικὸ παράδειγμα κατέγραψα τὶς τέσσερις ἀντιπροσωπευτικὲς στροφές, δηλαδὴ τὶς ἀρ. 1,4,5 καὶ 7. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρ. 1 τραγουδιοῦνται οἱ ἀρ. 2 καὶ 3 καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρ. 5 ἡ ἀρ. 6. Ἡ μελωδικὴ μορφή τῶν ἀρ. 4 καὶ 7 εἶναι μοναδική, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν ἐπαναλαμβάνεται σὲ κχιμὰ ἄλλη στροφὴ, παρόλο πὺ κι οἱ δύο χρησιμοποιοῦν βασικὰ τὰ ἴδια μοτίβα. Στὸ τέλος ἀκούγεται μιλητὰ ἡ εὐχή: «Καὶ τοῦ χρόνου, εἰς ἔτη πολλά».

50. Ἡ λέξη στὴν παρένθεση δὲν ἀκούγεται καλά, γιατί προφέρεται ψιθυριστὰ καὶ μὲ ἀβεβαιότητα.

51. Εὐχαριστῶ θερμὰ τοὺς φίλους Ἐρμόλαος Ἀνδρέαδη καὶ Τέντ Πετρίδη γιὰ τὴν πολύτιμη συμβολή τους στὴν προσπάθειά μου νὰ σχολιάσω τοὺς στίχους τοῦ Σ. Προκοπίου πὺ δημοσιεύω πὺ πάνω (βλ. σημειώσεις 20 - 29). Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ὅτι στὴν καταγραφή τῶν κειμένων τῶν τραγουδιῶν βοηθήθηκα πολὺ ἀπὸ τὴν σχετικὴ προεργασία πὺ εἶχε γίνει ἀπὸ τὴν Μέλπω Μερλιέ καὶ ἄλλους καλιότερους συνεργάτες της.



ΜΟΥΣΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. Μιά μαύρη πέτρα του γιαλού

(♩ ~ 76)

α) *Andante Moderato*

(να - - - ι) Μιά μαύρη πί - τρα του για - λού, Λούλα μου ξαν -

β) *Andante Moderato*

α) - θού. λα μου, μια μαύρη πί - τρα του για - λού

β) *Andante Moderato*

α) Λούλα μου μικρού - λα μου, άχ θά βάλω προσ - κε. γά. λι

β) *Andante Moderato*

α) λε λε λε λε λε μικρού - - - λα μι λείμ

β) *Andante Moderato*

α) Κι ό - - τι τρα. θά. ει

β) *Andante Moderato*

## 2. Νύφη μου καλορίζισσα

(♩ = 152)

Νύ - φη μου κα... νύ - φη μου κα - λο - ρί - ζισ - σα, νύ -  
- φη μου κα - - λο - ρί - ζισ - σα σου πρί - που - νε οί - μπλί - ρες, νά  
σου χα - ρί - ζει ό - θε - ός, τό - νέ - - ο που έ - πη - ρες,  
να ρα να να ρι ρι ναι' να να ρα να ραι' ναι' να ρα να να να να να να ναι' να

### 3. Νά ζήσ' ἡ νύφη κιὸ γαμπρός

(♩ ~ 92)

Ναί να να να να να (κ.τ.λ.)

*rit.*.....

Un poco più Lento

Νά ζή-σ' ἡ νύ-φη κιὸ γαμπ-ρός,

νά ζή-ση κιὸ καμπ-πάρ-ος

(χ)ά-μὸν (χ)ά... (χ)ά-μὸν ἄ-μὸν, νά ζή-ση

κιὸ καμπ-πάρ-ος, νά ζή-σουν τὰ συμ-

-πε-θε-ριά, νά κά-νουν κι' ἄλ-

-λο γά-μο.

### 4. Κοιμήσου χαηδεμένο μου

(♩~96)

Κοι. μή σου χαη - δε μέ νο μου, κιέ -  
 - γώ σου να - - - - - να - ρί - - - ζω και γώ τήν  
 κού... για σου κουνώ, και σου γλυ. κο - - - - - κοι -  
 - μι... ζω, γάνι τό κο. ρι - - - τσά - - - κι μου, και μέ - να τό  
 μι - κρά - - κι μου.

### 5. Μέ τή φωτογραφία σου

(♩~160)

Μέ τή φω. το - - - γρα - - - ρί α σου, ἄχ στίκω και  
 κου - - - - - δεν - - - τιά - - - ζω, και τῆς μι - λῶ δέ  
 μου μι - - - - - λιῖ

## 6. Άπ'άν' στο τρίκορφο βουνό

(♩ ~ 100)

(χ) Άίν' τες κιά μάν'ά μάν', ά - πάν'στό τρί-κορ- - - φο δου- -  
 - νο δου- - - - - νό, (χ) ά - πάν'στό τρί-κορ- φο δου- -  
 - νο, μά- - - γα και θυ-γα - τέ- - - - ρα δού.  
 [2] (χ) Άίν' τες κιά μάν'ά μάν', μα-ζιύ-αν τόν ά - - - - - μά-ραν- -  
 - το, ά - μά-ραν- - - - το μα-ζιύ-αν

## 7. Ο Ντόχτορ

(♩ ~ 126)

\*Ε-λα νά τά μοι-ρα-στούμε γτό- - - - κτορ, τά δι-κάμου θά-σα- - -  
 - γα, σά δίν' ή - σουν σή'αί-τί-α γτό- - - κτορ, τού-τα δίν' τά  
 1. πα- - - - θαι- - - - γα, 2. πα- - - - θαι- - - - γα.

## 8. Ἀρχιμηδιά κι ἀρχιχροιά

(♩ ≈ 152)

1 Ἀρχι-μη-διά κι-αρ-χι-χρο-... διά, δ' ἐ-χο-μην πα- - -  
 - ρη - γο - - - - ριά, κι-αρ- - - χή κι-αρ- χή κα- λός μας χρο- - - - νος,  
 ἐ-ξο- - - - ρί... (γ) ἐ-ξο- ρί-στηκεν ὁ κό-σμος 4 Στὴν Πόλῃ τὴν Ἄ-  
 - γιά Σο- - - - φιά, θά στή... θά στή-σου-με καμ-  
 - πιά - - - νες, νὰ θοῦντά μι- σο- φίγ- - - γα-ρα, 5 Νά  
 στη... νά στη-ριχοῦν λαμ- πιά - - - δες, νὰ θοῦν οἱ τοῦρ- κιά π' τὰ τζα- - -  
 - μιά, 7 Μὲ τοὺς μὲ τοὺς Πατρι-αρ-χα - - - δες, τό-τες θά τό-τες  
 θάχο-μην ἐλ- πι-δα, πῶς θά πα.. πῶς θά πά-με στὴν πα- τρί-δα.

## 9. Ἦρθανε τὰ Φῶτα

(♩ ≈ 144)

Ἦρ-θα-νε τὰ Φῶ - τα κιοὶ φω-τι-σμοὶ, κιοὶ χα-ρές με-γά- λες κιοὶ ἄ- γιασμοὶ -